

МАРК ФОРСАЙТ

КОРОТКА
ІСТОРІЯ
ПИЯЦТВА

ХАРКІВ
«ФІЛІО»
2019

ВСТУП

Насправді я гадки не маю, що таке пияцтво. Так, дивне зізнання від людини, яка збирається писати про історію пияцтва. Однак будемо відвертими: якщо автори дозволятимуть різним дрібницям, на кшталт невігластва, ставати на заваді написанню їхніх книг, полиці книжкових крамниць пустуватимуть. Водночас у цьому є логіка, адже ще змалечку, з 14 років, я проводив масштабні емпіричні дослідження на тему пияцтва. Багато в чому мені подобається думати про себе як про Блаженного Августина наших днів, який одного разу сказав: «Що таке час? Якщо мене ніхто не запитує, я маю відповідь на це питання. Якщо ж мені потрібно пояснити що таке час комусь іншому, я поняття не маю». Замініть слово *час* на слово *пияцтво*, і ви легко зрозумієте позицію автора.

Мені відомі основні медичні факти: кілька джин-тоніків послаблять ваші рефлекси; вісім-десять пляшок — і ви вже в пошуках найближчої вбиральні, не маючи сил встояти на ногах; ще більша кількість алкоголю — наразі я не готовий визначити, яка саме — може вбити вас. Утім, ми знаємо (по-августинськи), що загалом пияцтвом називають інше. Якби у двері моєї домівки постукав прибулець із питанням, чому люди на нашій планеті продовжують вживати алкоголь, я, мабуть, нічого не відповів би, хіба що: «Та це все для того, щоб послабити наші рефлекси. І для того, щоб ми не змогли нормально зіграти в настільний теніс».

Побутує ще одна хибна думка — про те, що алкоголь додає розкутості нашій поведінці. Проте це суперечить істині. Напідпитку я роблю речі, які навряд чи захотів би зробити, якби був тверезим. Так, я можу протягом кількох годин розмовляти з людьми, яких у тверезому ста-

ні вважав би нудними. Я навіть пригадую, як одного разу розмахував хрестом з вікна квартири в Кемден-таун* (район у північно-західному Лондоні — прим. перекладача), закликаючи перехожих покаятися. Не скажу, що це те, чим би я займався у тверезому стані, але мені елементарно не вистачить сміливості.

Утім, не все, що становить так званий «алкогольний флер», спричинене дією алкоголю. Ви легко можете роздати людям безалкогольне пиво, не говорячи про вміст алкоголю, а потім просто сісти і занотовувати зміни. Для соціологів такий експеримент — звична справа. При цьому отримуємо релевантні та переконливі результати. І тому, по-перше, навіть не думайте довіряти соціологу в барі — з них очей не можна зводити! По-друге, якщо ви належите до культури, у якій вважається, що алкоголь породжує агресію, ви почнете поводитися як мінімум галасливо. Якщо ви належите до культури, у якій алкоголь тісно переплітається з релігією, то станете більш релігійним. (Ба більше — манера вашої поведінки може змінюватися від застілля до застілля.) Якщо ж креативний соціолог скаже, що досліджує вплив спиртного на лібідо, у повітрі відчуватиметься атмосфера хтивості; а якщо соціолог скаже, що його цікавить феномен застільних пісень — усі одразу почнуть співати.

Трапляється, що люди змінюють модель поведінки залежно від виду алкогольного напою, який вони вживають. Усе правильно, навіть незважаючи на те, що основний активний компонент — етанол — завжди залишається ідентичним. Ваша поведінка змінюватиметься залежно від історичного походження та культурних асоціацій напою, який вживатимете. Так, англійці, найімовірніше, стануть агресивнішими після пари пінт лагера. Однак подайте їм вино, яке здавна асоціюється з французькою розміреністю та лоском, і ви побачите, як вони вмить стануть стриманими та ввічливими, а в особливо серйозних випадках ще й французькі берети дістануть. Зрештою, це можна вважати відповіддю на запитання, чому хуліганство найчастіше асоціюється з пивними пабами, а не з італійськими вермутом чи камп'арі.

Окремі люди сприймають такий підхід доволі негативно. Вони до останнього наполягатимуть на тому, що алкоголь має негативні наслід-

ки — скажімо, породжує жорстокість. Стоятимуть на своєму, навіть якщо ви нагадаєте, що агресія властива й тим культурам, у яких алкоголь заборонений. Коли ж я скажу (а я маю відповідний досвід!), що випиваю набагато частіше, ніж більшість людей навколо, але при цьому років з восьми й пальцем нікого не чіпав (тобто ще навіть до того, як уперше по-справжньому пригубив спиртне), у відповідь, швидше за все, почую: «Гаразд, та це ви, а ось інші...». Ну, як зазвичай буває, — завжди є «інші люди», на яких можна послатися. Однак більшість людей під час колоритної званої вечері може пити хоч цілу вічність, при цьому не переслідуючи свого сусіда з ножем.

Якщо ж, — хоча, власне, це дуже маловірогідно, — ви перенесетеся в іншу епоху та в іншу культуру, стародавні єгиптяни точно будуть здивовані, побачивши, що ви не п'єте заради отримання просвітлення від богині неба Хатхор. Чому ні, якщо це роблять усі? Умовний шаман епохи неоліту також здивується вашому небажанню спілкуватися таким чином з предками. А ефіопське плем'я Сурі взагалі поцікавиться, чому ви досі не почали виконувати свою роботу, адже саме напідпитку вони займаються справами. Як кажуть, «немає спиртного — не буде й роботи». Ці приклади можна назвати, неначе технічний механізм, перехідним пияцтвом — коли людина випиває, знаменуючи таким чином перехід одного етапу в інший. В Англії ми п'ємо, оскільки закінчили робочий день. Сурі п'ють, бо починають його.

Погляньмо на це з іншого боку. Після смерті Маргарет Тетчер у її труну не поклали келихи для спиртного, взятого у крамниці через дорогу. Для британської культури це — традиційна справа. Навіть ми — насправді дивакуваті й ексцентричні — здивувалися б, якби все відбувалося навпаки. Проте світовій історії відомі прецеденти, коли державних лідерів — від царя Мідаса, династій Стародавнього Єгипту, шаманів Піднебесної і до вікінгів — ховали з речами, необхідними для розкішної п'янки. Тільки вже на тому світі. Дістається навіть тим, хто спочиває дуже давно — спитайте у представників кенійського племені трікі, які про всякий випадок періодично розливають пиво на могилах своїх предків.

Пияцтво — явище фактично всеосяжне. Майже кожна відома культура має свій алкоголь. Ну а ті, хто особливого бажання до спиртного не проявляв — мова йде про Північну Америку й Австралію, — були колонізовані тими, хто випити полюбляє. У будь-який момент у будь-якому місці пияцтво виконує своє призначення. Це і святкування, і елемент ритуалу, і привід комусь вмазати, і шлях до прийняття рішень та ухвалення нових контрактів, і ще сотні різних ситуацій. Коли стародавні перси були на порозі прийняття серйозної політичної угоди, вони обговорювали питання двічі — напідпитку і у тверезому стані. Якщо в обох випадках вони досягали одного конкретного консенсусу, приймалося рішення.

Саме про це моя книга. Йдеться власне не про алкоголь, а про культуру пияцтва, його неприємні сторони та відповідний пантеон богів. Від Нінкасі, шумерської богині пива та алкогольних напоїв — і до ацтеків з їхнім міфом про 400 сп'янілих кроликів.

Перш ніж розпочати, з'ясуємо ще кілька деталей. Насамперед зауважу — перед вами *короткий* зріз історії пияцтва. Дослідження повної історії стало б повноцінним дослідженням історії людства і вимагало б, м'яко кажучи, чимало паперу. Натомість я вирішив визначити основні моменти, щоб зрозуміти, як поводяться люди в ситуації, коли пляшка буквально манить до себе. Як усе відбувалося в салуні на Дикому Заході, середньовічній британській таверні або на давньогрецькому симпосії? А як поведилася представниця жіночої статі в Стародавньому Єгипті, коли бажання провести ніч у галасливому закладі ставало просто непереборним? Звісно, раз на раз не випадає, але ми все одно можемо нехай навіть розмити собі це уявити.

У підручниках з історії часто розповідається, як хтось був напідпитку, але ці книги не дають відповідей на питання стосовно різних аспектів культури пияцтва. Де саме все відбувалося? За участі кого? У який період доби? Пияцтво завжди виникало на низці неформальних правил, тому що вони рідко записувалися. Наприклад, у сучасній Британії, навіть незважаючи на відсутність зводу законів, абсолютно кожний знає, що алкоголь до полудня — це моветон. Звичайно, не беручи до уваги виняткові ситуації: в аеропорту перед відправкою літака або на матчі з крикету.

Глава 1

ЕВОЛЮЦІЯ

*Ми маємо знати, що загалом
Закони природи поширені,
Алкоголь зустрічається і там, і тут,
За будь-якої причини.
Алкоголь у рослинах, алкоголь у деревах,
Все — безперечні природи частини,
Тож справедливо повинен міститися
Спирт і у тілі людини.*

Герберт А. Вернер (1956)

Ще до того, як стати людьми, ми вже були любителями випити. Алкоголь мав і має природне походження. Приблизно чотири мільярди років тому, коли життя тільки зароджувалося, а одноклітинні мікроорганізми безтурботно плавали в первинному бульйоні, поглинали цукор, виділяючи етанол і діоксид вуглецю. Іншими словами — випускаючи під себе пиво.

На щастя, еволюція цим не обмежилася, і згодом на планеті з'явилися дерева з різноманітними фруктами, які, якщо їх не збирати, починають бродити. Під час бродіння виділяються цукор і алкоголь, на який злітаються дрозофіли, або плодові мушки. Наука не знає, чи на-

пиваються взагалі ці створіння, — на жаль, вони не здатні ані говорити, ані співати, наче на застіллях, ані водити автомобіль. Утім, точно відомо — коли самець плодової мушки у своїх романтичних прагненнях опиняється непотрібним зневажливій самиці, кількість випитого ним алкоголю різко збільшується.

На жаль, для тварин природа не генерує алкоголю в кількостях, достатніх для організації солідної вечірки. Не генерує за деякими винятками. Річ у тому, що поблизу Панам є острів, на якому водяться мавпи-ревуни — вони залюбки можуть поласувати переспілим плодом пальми астрокаріума (із вмістом алкоголю 4,5%). Ревуни стають буйними та галасливими, потім — сонливими, а іноді навіть зриваються з дерев, травмуючи себе. Якщо ви конвертуєте об'єм алкоголю, який вживають мавпи-ревуни, до їхньої ваги, він буде еквівалентний двом пляшкам вина, випитим протягом 30 хвилин. Але ситуація з ревунами виняткова. Для більшості видів тварин спиртного в тій кількості, у якій його генерує природа, недостатньо, щоб безповоротно сп'яніти. Хіба що якийсь люб'язний вчений спіймає вас, перемістить у лабораторні умови й напоїть для експерименту.

Оскільки сп'янілі тварини — явище досить кумедне, неможливо не припустити, що науковці, які проводять увесь час за розробкою експериментів для дослідження впливу алкоголю на мозок і поведінку братів наших менших, тихо посміюються у процесі. Що станеться, коли ви поставите перед пацюком келих або забезпечите необмежений запас алкоголю? А що трапиться, коли ви допустите цілу колонію пацюків до безкоштовного бару?

Насправді вони доволі цивілізовані. Якщо лише не брати до уваги перші кілька днів, коли пацюки трохи шаленіють. Вже через день-два вони заспокоюються і переходять до двох келихів на добу: перший — до приймання їжі (вчені називають цей період коктейльною годиною), другий — перед сном (так би мовити, по келиху на ніч). Кожні тричотири дні спостерігається сплеск у вживанні алкоголю — пацюки збираються на свої тематичні вечірки. Все це звучить справді ідеалістично, а тому нічого страшного, якщо ви пожалкували, що не народилися

пацюком. До того ж необхідно пам'ятати про деякі речі: по-перше, не всім пацюкам щастить стати частиною лабораторного експерименту; по-друге, існує темна сторона пацючого пияцтва. Річ у тому, що колонії пацюків зазвичай очолює домінуючий самець — Король пацюків. Він — абсолютно непитуший, тоді як пацючий алкоголізм процвітає на нижчих рівнях їхньої соціальної ієрархії. Самці з нижчим статусом випивають, щоб заспокоїти свої нерви або відсторонитися від турбот. Зрештою, випивають, бо їм здається, що вони цілковиті невдахи.

І це одна з найбільших проблем під час дослідів ставлення тварини до випивки. Надзвичайно некомфортно бути під замком, наляканим та змученим, а тому бідолага потягнеться до будь-якої випивки, яку ви йому дасте. Власне, з людиною буде аналогічна ситуація: якщо мене спіймає група орангутангів, затягнувши при цьому в безпросвітні лісові хащі острова Борнео, я, імовірно, вип'ю все сухе мартіні, яким мене напоють, — не в останню чергу через свою акрофобію.

Отож, вчені повинні знайти більш делікатні шляхи, як напоїти тварин, не потурбувавши їх. Це особливо важливо щодо слонів — якщо, звісно, ви не хочете побачити, на що здатний самець під дією алкоголю. А вони буквально скаженіють. У 1985 році в Індії стався випадок, коли стаду слонів вдалося прорватися до гуральні. Звісно, нічим хорошим це не закінчилося. У стаді було приблизно 150 особин — сп'янілих, розлючених і готових рознести все вщент. І вони рознесли — сім бетонних будівель, розтоптавши водночас п'ятеро людей. Відверто кажучи, навіть один сп'янілий слон — це вже дуже багато, та коли їх 150, наслідки катастрофічні.

Усі ці речі ви можете втілювати безпечнішим шляхом — наприклад, у парку дикої природи. Завантажте кілька діжок з пивом у пікап, доставте до загону, де проживають слони, відкоркуйте і дозвольте тваринам насолодитися. Зазвичай у подібних ситуаціях виникає невелика штовханина, а найбільші слони заберуть значну частину собі, однак ви все ж можете потім спостерігати за тваринами, які, ледь тримаючись на ногах, вирубляться на місці. Досить кумедна картина. Проте навіть у цьому випадку все може піти не за планом. Якось один науковець,

ЗМІСТ

Вступ	3
Глава 1. Еволюція.....	7
Глава 2. Пияцтво в доісторичну епоху.....	15
Глава 3. Шумерські бари.....	20
Глава 4. Стародавній Єгипет.....	31
Глава 5. Грецький симпосій.....	42
Глава 6. Пияцтво у Стародавньому Китаї.....	52
Глава 7. Біблія.....	59
Глава 8. Римський бенкет.....	67
Глава 9. Темні віки.....	78
Глава 10. Пияцтво на Близькому Сході.....	86
Глава 11. Пияцтво в культурі вікінгів.....	98
Глава 12. Середньовічний трактир.....	107
Глава 13. Ацтеки.....	117
Глава 14. Джинова манія.....	122
Глава 15. Австралія.....	136
Глава 16. Салун на Дикому Заході.....	146
Глава 17. Росія.....	160
Глава 18. Сухий закон у США.....	168
Епілог.....	179
Література.....	182
Подяка.....	186